

Didikų
Chodkevičių
giminės herbas

(Atkelta iš 8 p.)

A. 8, B.842) rašoma, kad 1784 m. mieste buvo šios gatvės : Starokoscielna (Senosios bažnyčios), Kurliandijos, Šarkės, Kvadratinė turgaus aikštė, Rojaus, Mosėdzio, Turgaus, Lanska (lankų, pylimo), Dvaro gatvės. Vokiečių mieste (tikriausiai naujamiestis) stovėjo raštininko namas, austerija, muitinė. Minima, kad burmistras buvo Ježi Mostowski. Prie katalikų bažnyčios buvo špitolė ir altarija. 1796 m. dar minimos Aleksandrijos, Siuvėjų, Odininkų gatvės.

Miestas turėjo raštininką, 6 tarėjus, 17 specialybių amatininkų. Skuode buvo 2 malūnai, vykdavo turgūs, juose būdavo prekiaujama aplinkiniuose kaimuose pagaminta produkcija.

Naujojo Skuodo architektūrinė planinė struktūra skiriasi nuo senosios, prie dvaro susiformavusios dvaro gyvenvietės. Jei senojoje gyvenvietėje kompozicinė plano ašis buvo plati prekybinė gatvė (palyginti retas reiškinys Lietuvoje), tai naujojo miesto kompoziciniu branduoliu tapo kvadratinė aikštė, kurios ilgis buvo 141–142 metrai. Naujasis Skuodo pagrindas buvo gatvių stačiakampė sistema. Centrinė aikštė (turgavietė) buvo suformuota paliekant neužstatytą vieną miesto kvartalą. Į visus keturis aikštės kampus sueina po dvi statmenas gatves. Čia nėra pabrėžtų centruotų, į aikštę sueinančių gatvių – kompozicinių ašių. Aikštės viduryje buvo pastatytas svarbiausias miesto pastatas – rotušė, šalia jos glaudėsi įvairios krautuvėlės bei vadinamosios turgaus eilės. Prie turgaus aikštės daugiausia stovėjo mediniai pastatai. Nėra pavykę surinkti duomenų apie senojo Skuodo centro pastatų architektūrą. Nesurasti kol kas rašytiniai šaltiniai, iš kurių sužinotume, kokie visuomeniniai pastatai stovėjo Skuodo centre. XVII a. sudarytame kai kurių didikų Sapiegų valdų plane labai schematiškai pavaizduotas Skuodas. Lygindami šį dokumentą su kitų miestų panašaus laikotarpio inventoriais, galima padaryti kai kurias išvadas apie Skuodo centro pastatus ir jų tuometinę architektūrą.

Plane pažymėtoje Skuodo miesto centrinėje aikštėje jau matome miesto rotušę su bokštu. Rotušė vienaaukštė, langai arkiniai. Rotušės stogas renesansinio kupolo formos, užsibaigia vėjarode. Architektūrinės formos gana paprastos, būdingos renesansinio stiliaus architektūrai. Tik nesinorėtų tikėti, kad Skuodo rotušė tuo metu buvo vienaaukštė, nes rotušių paskirtis ir statybos tradicija rei-

kalauja, kad ji būtų dviejų aukštų. Išlikusiuose vėlesniame inventoriuje jau aprašyta dviejų aukštų rotušė su jai būdingomis patalpomis. Rotušės pirmajame aukšte veikė kalėjimas, antrajame buvo teismo salė, bokšte – laikrodis, kuris 1717 m. jau nebemušė. Bokšte buvo varpas. Jis sukviestasdavo gyventojus į bendras sueigas, pranešdavo apie nelaimės. Rotušėje saugodavo įvairius svorio, tūrio ir ilgio matus. Rašytiniuose šaltiniuose yra paminėta, kad Skuodo rotušėje buvo saugomas javų saikas pūras. Visi matai turėjo būti pažymėti miesto ženklų. Aplink rotušę stovėjo medinių krautuvėlių eilė.

Minėtame piešinyje pavaizduota bažnyčia labai panaši į dabartinę liuteronų evangelikų bažnyčią. Jame matomas gyvenamasis namas gana paprastas, vienaaukštis, su dūmtraukiais virš stogo. Akivaizdu, kad jis niekuo neišsiskyrė iš daugelio kitų mūsų laikais mieste stovinčių medinių namų.

Šiame piešinyje matomas ir kitas vienaaukštis pastatas su dūmtraukiu virš stogo. Pastato gale – dideli įvažiuojamieji vartai. Tai, matyt, miesto karčema (austerija).

Taigi iš aptariamo piešinio galima susidaryti kad ir nepilną, bet daugmaž apytikrą XVII a. Skuodo centro vaizdą ir gana nemažai sužinoti apie jame buvusių pastatų architektūrą. Galime sakyti, kad Skuodo turgavietė, kaip ir daugelyje kitų ano meto miestų, buvo apstatyta vienaaukščiais mediniais gyvenamaisiais namais, kurie, matyt, nepasizymėjo dideliu architektūrinio meniniu raiškumu, panašiai kaip ir kiti ano meto medinės architektūros pastatai, būvę Lietuvos teritorijoje. Nėra pagrindo manyti, kad Skuode būta reikšmingesnio statybos vystymosi bei architektūrinio pakilimo laikotarpio. Dėl žinomų visuomeninių ir politinių sąlygų XVII a. vid. prasidėjęs ekonominis ir politinis Lietuvos-Lenkijos smukimas neigiamai atsiliepė visų Lietuvos miestų raidai. Dauguma jų sumenko, tapo miesteliais, gyvenvietėmis, kur daugiausia buvo plėtojamas tik žemės ūkis. Bendrąjį miestų ekonominio smukimo procesą dažnai lydėdavo didelė stambių žemės savininkų ir jų patikėtinų savivalė. Dokumentuose yra išlikę nemažai žinių apie tai, kaip didikai terorizavo miestiečius, nors pastariesiems ir būdavo suteiktos privilegijos. Tokiomis sąlygomis bendrą miestų ūkinį smukimą lydėjo gyventojų ekonominis nusukdimas. Kartu mažėjo ir statybų apimtys, mažiau iškilavo naujų namų. Tą vaizdžiai iliustruoja Skuodo padėtis XVIII a. viduryje.

1747 m. Skuode iš bendro 192,25 statybinių sklypų 44,75 sklypai buvo neužstatyti (23 proc.). Ne ką geresnė padėtis buvo ir miesto centre. Čia iš 24 statybai skirtų sklypų keturi buvo neužstatyti (6 proc.). Gyvenamieji namai, stovėję aplink aikštę, kaip ir anksčiau, buvo mediniai. Aikštės pietvakariniame kampe po gaisro buvo naujai atstatyta čerpėmis dengta užvažiuojamoji dvaro karčema (austerija). Šalia jos stovėjo bravoras, rytiniame aikštės kampe – predikanto namas, o už jo – protestantų bažnyčia. Aikštės viduryje į viršų kilo dviaukštė fachverkinio mūro miesto rotušė.¹⁴ Joje tuo metu veikė valandas mušęs laikrodis, varpas, svarstyklės ir kai kurie kiti matai.

Skuodo miestelio centro pastatų išorė nepasikeitė ir XVIII amžiuje. Tuo laikotarpiu čia stovėjo tokie pat gyvenamieji namai, karčema, rotušė ir dar keletas kitų pastatų. Protestantų bažnyčia, būdama gero kai nustumta nuo aikštės ir iš priekio užstota predikanto namo, neįėjo į aikštės architektūrinį kompleksą. Su aikšte ji turėjo tik optinį ryšį. Tai pasakytina ir apie katalikų bažnyčią, kuri stovėjo netoli Bartuvos upės ir buvo dar labiau nutolusi nuo turgavietės. Skuodo miesto centras iki XVII a. nepasizymėjo nei statybų mastais, nei tempais, nei

architektūriniu raiškumu. Iš esmės tai buvo eilinė, visai Lietuvai būdinga miestelių medinių pastatų architektūra.¹⁵

1717 m. minimi tik 86 apgyvendinti dūmai. Tikriausiai tai prasiautusio maro pasėkmės.

XVI–XVIII a. Skuodo Romos krikščionių katalikų bažnyčia buvo medinė ir stovėjo maždaug toje pačioje vietoje, kur dabar stovi mūrinė.

Skuodo miesto herbas ir antspaudai

Vienintelė privilegija (1645 m.), kurioje buvo aprašytas ir nupieštas Skuodo miesto herbas, iki mūsų dienų neišliko. Ji žuvo arba buvo išvežta į užsienį XX a. I p., tikėtina, kad per Antrąjį pasaulinį karą. Atkuriant Skuodo miesto herbą, buvo naudotasi 1645 m. privilegijos įrašu Lietuvos Metrikoje ir Skuodo miesto antspaudais – vienu didžiuoju ir dviem mažaisiais. Manoma, kad Skuodo miesto herbe mėlyname lauke turi būti pavaizduoti auksiniai vartai su trimis bokštais, o jų angoje, ant auksinio dubens, – šv. Jono Krikštytojo nukirsta galva.

Skuodui parinkti simboliai turi gilią prasmę. Šv. Jonas pagal Jono Chodkevičiaus vardą buvo laikomas miesto globėju. Juo šv. Jonas tapo, kai J. Chodkevičius Skuodą pavadino Johanesbergu. Antrasis simbolis, susijęs su kita miesto pavadinimo dalimi (*Berg* tada reiškė pilį, įtvirtintą gyvenvietę). J. Chodkevičius puoselėjo svajonę pastatyti Skuode pilį. Herbe pavaizduoti Skuodo miesto simboliai įprasmina miestui suteiktą pavadinimą – Johanesberg. Tokie herbai heraldikoje vadinami kalbančiais.

Yra surasti trys Skuodo miesto antspaudai. Didieji aptikti 1742 m. ir ant 1850 m. dokumentų. Paskutinis lako antspaudas labai apgadintas, lakas ištrupėjęs. Galbūt todėl jį atradęs M. Gumovskis ant pilies vartų įžūrėjo ne bokštus, o karūnas. Todėl ir 1976 m. patvirtintame Skuodo miesto herbe (dailininkas Valerijonas Jucys) buvo pavaizduotos karūnos. 1992 m. naujai patvirtintame Skuodo herbe jau matome kitus ženklus – tris bokštelius.

Manoma, kad Skuodo miesto spaudas galėjo būti išraižytas dar XVII a., bet jokiū būdu ne XVI a., kai atsirado savivalda.

Keletas mažųjų spaudų buvo aptikta ir ant 1728–1784 m. dokumentų. Jie nuo didžiųjų skiriasi tik savo dydžiu. Pirmieji yra 44 mm, o šie – 29 mm skersmens.¹⁶

Skuodo miestas didikų Sapiegų valdymo laikais 1622–1831 m. turėjo ir savo vėliavą, kurią 1846 m. aprašė M. Gadonas¹⁷, o vėliau, remdamiesi juo, – ir kiti autoriai. Vėliava yra buvusi karmazinės (raudonos, kiek panašios į aviėtinę) spalvos su balta juosta per vidurį. Vienoje vėliavos pusėje buvo pavaizduotas Sapiegų giminės herbas, turbūt, raudoname lauke balta strėlė su dviem kryžiais, o kitoje – Skuodo herbas (vartai su trimis bokštais ir šv. Jono Krikštytojo galva).

1937 m. Lietuvos laikraštis „Vakarai“ rašė, kad minėtoji vėliava tada dar buvusi evangelikų liuteronų bažnyčioje.

Skuodo privilegijos originalai bei kiti teisiniai aktai visą laiką buvo magistratų (miesto valdžios) žinioje. Dokumentų apsauga rūpinosi patys Skuodo miestiečiai, iki XX a. išsaugoję bemaž visus privilegijų originalus.

XVII–XIX a. miestų savivalda ir jų gyventojams suteiktos laisvės

Didikų Sapiegų herbas

nors ir neprilygo bajorų teisėms, bet buvo didžiulis žingsnis į priekį, lyginant su beteise valstiečių padėtimi. Neatsitiktinai skuodiškiai dar ilgai po savivaldos panaikinimo saugojo ir slėpė privilegiją, antspaudus ir kitas savivaldos insignijas. Šias miestiečių pastangas išsaugoti buvusio savarankiškumo liudijimus rodo ir tai, kad XIX a. Skuodo gyventojai, bijodami, kad iš jų neatimtų privilegijos, ją valdžios pareigūnams rodydavo tik iš bažnyčios bokšto...¹⁸

Chodkevičiai ir Skuodas

Skuodo miesto istorijos raidoje itin svarbus didikų Chodkevičių vaidmuo. Chodkevičiai buvo Lietuvos didikų giminė, kildinusi save iš XIII a. LDK kunigaikščio Vytenio rūmininko Bareikos. V. Kojalavičius Chodkevičius kildina iš Kijevo bajorų, iš kurių rašytiniuose šaltiniuose pirmasis yra paminėtas Švitrigailos šalininkas Fiodoras Chodoras arba Chodka.¹⁹

Jonas Chodkevičius (1525–1579) buvo Jeronimo ir žemaitės Onos Šemetaitės Chodkevičių sūnus. 1547–1549 m. jis mokėsi Karaliaučiuje, vėliau – Leipcigo ir Vitembergo universitetuose. Tuo laikotarpiu jis buvo laikomas labai apsišvietusiu žmogumi. Iki 1555 m. gyveno imperatoriaus Karolio V dvare, dalyvavo jo karo žygiuose. 1559–1571 m. buvo Lietuvos stalininkas, 1563–1571 m. – Platelių, 1563–1578 m. – Telšių seniūnas, 1564–1578 m. – Žemaičių seniūnas. Nuo 1566 m. iki mirties buvo Lietuvos didysis maršalka, Vilniaus kaštelionas. Po 1555 m. sugrįžo į Lietuvą ir buvo vienas iš žymiausių ano meto protestantizmo šalininkų tarp diduomenės atstovų. Tai paaiškina ir tą faktą, kodėl pirmoji jo pastatyta bažnyčia Skuode buvo protestantų. Skuodo miestui suteiktoje privilegijoje taip pat ypatingas dėmesys buvo skiriamas protestantizmo pasekėjams. Kiek vėliau J. Chodkevičius perėjo į katalikybę ir su jam būdinga energija, kiek galėdamas rėmė Katalikų bažnyčią. Rašytiniai šaltiniai nurodo, kad jo perėjimą iš protestantizmo į katalikybę lėmė pokalbis su jėzuitų teologu Pranciškumi Toletu. Tikėtina,

(Nukelta į 12 p.)

(Atkelta iš 11 p.)

kad tokius pasikeitimus labiausiai galėjo lemti J. Chodkevičiaus politiniai išskaičiavimai. Tuo metu katalikų tikėjimo palaikymas jam garantavo gerą vardą karaliaus dvare, o nuo to nemažai priklausė, kokios bus gautos privilegijos ir kokia bus šeimos gerovė.

Grįžus J. Chodkevičiui į Lietuvą, jam iš karto buvo suteiktas grafo titulas, kuris vėliau buvo patvirtintas ir jo sūnui bei įpėdiniui Jonui Karoliui Chodkevičiui.

Tuo metu Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės vyriausybė Livonijos reikalams turėjo skirti daug laiko ir jėgų. Kova tarp valstybių tęsėsi toliau. Reikėjo tvirtos rankos ir didelių diplomatinių sugebėjimų, kad reikalai Lietuvoje pagerėtų. Tokiomis aplinkybėmis 1566 m., pritariant Bresto Seimui, Livonijos administratoriumi buvo paskirtas J. Chodkevičius.

Kad ir nepritaromas lenkų bajorų pastangoms pasiglemžti Lietuvą, J. Chodkevičius, atsižvelgdamas į sunkią Lietuvos būklę ir išorės pavojus, 1562–1563 m. su kai kuriais kitais didikais iškėlė mintį, kad reikia stiprinti uniją. Tuo pat metu buvo pažymima, kad būtina apsidrausti nuo lenkų kišimosi į Lietuvos reikalus. Vėliau J. Chodkevičius savo politinius veiksmus derino su griežtesne Radvilų politika. 1569 m. Liublino Seime J. Chodkevičius atkakliai gynė Lietuvos teises ir net vadovavo Lietuvos opozicijai. Svarstant šį klausimą Seime, jis su Radvila ir kitais buvo apleidęs Liubliną. J. Chodkevičiaus ir Radvilų grupė lenkų senatui pateikė Lietuvos

ponų tarybos reikalavimą grąžinti Lietuvai Palenkę ir Voluinę. Seime J. Chodkevičius pasakė visus sujaudinusią ir Lietuvos istorijai itin svarbią kalbą.

J. Chodkevičiui mirus, 1579 m. jo įpėdiniu tapo vyresnysis sūnus Jonas Karolis Chodkevičius (1560–1621). Jis tęsė tėvo pradėtus darbus, pagarsėjo kaip žymus karvedys. 1600 m. buvo paskirtas LDK lauko etmonui, o nuo 1605 m. – LDK didžiuoju etmonu. 1616 m. jis tapo Vilniaus vaivada. J. K. Chodkevičius ypač pasižymėjo per LDK ir Švedijos karą, kurio eigoje itin reikšminga buvo LDK kariuomenės, kuriai vadovavo J. K. Chodkevičius, 1605 m. pergalė Salaspilio mūšyje.

J. K. Chodkevičius 1614 m. Skuode pastatė bažnyčią ir įkūrė pirmąją mokyklą, Skuodo privilegijoje įteisino herbą ir vėliavą. Šis didikas išrūpino ir Stepono Batoro diplomą Vilniaus akademijai steigti.

Jonas Karolis Chodkevičius buvo tipiškas kontrreformacijos atstovas. Tikėtina, kad didelę įtaką jo pažiūroms darė žmona Sofija Mileskaitė, apie kurios gilų religingumą ne kartą užsimenama istorinėje literatūroje. J. K. Chodkevičius Kretingoje įkurdino Pranciškonų ordino vienuolius bernardinus.

1621 m. Jonas Karolis Chodkevičius mirė. Sūnaus jis neturėjo, todėl ir vyriško lyties įpėdinio nepaliko. Tada Skuodas atiteko vienuolėi jo dukrai Onai, kuri ištekėjo už Lietuvos didžiojo maršalo Jono Stanislovo Sapiegos ir jam 1622 m. užrašė savo valdas. Skuodą Sapiegos valdė iki 1831 metų.

XVIII a. Skuodo žemėlapis. Nuotrauka iš Skuodo muziejaus rinkinių

Skuodas XVIII–XIX a.

XVI–XVIII a. kovose dėl Baltijos rytinėse pakrantėse buvusių ekonomine ir strategine prasme labai svarbių teritorijų ypatingas vaidmuo teko Livonijai, kurioje kryžiuosiai Baltijos baseino valstybių interesai. Livonija buvo tapusi pagrindiniu tų valstybių kovos objektu. Kaip ir Prūsiją, taip ir Livoniją XIII a. buvo užkariavę vokiečių riteriai. 1525 m. žlugus Kryžiuočių ordino valstybei ir susikūrus pasaulietinei Prūsijos kunigaikštystei (Lenkijos vasalė), netrukus (1561 m.) žlugo ir Livonijos ordino valstybė. Pastarosios žlugimas sukėlė dideles tarptautines komplikacijas. Į Livoniją pretenzijas pareiškė Rusija, Lietuva, Danija ir Švedija. Rusija ir Lietuva (iki 1569 m. Liublino unijos – LDK, vėliau – Žečpospolita arba Lietuvos-Lenkijos valstybė). Jos dėjo daug pastangų, kad įsigalėtų Livonijoje ir jos uostuose (Rygos, Talino ir kt.), per juos išeitų į Baltijos jūrą ir galėtų be tarpininkų vystyti prekybą su Vakarų Europos valstybėmis. Prekyba per Livoniją buvo itin suinteresuota Rusija, kuri tuo metu dar neturėjo uosto prie Baltijos jūros. Klaipėdos uostui likus Prūsijos teritorijoje, nedideli Palangos ir Šventosios uostai negalėjo tenkinti Lietuvos prekybinių interesų. Švedijos ir Danijos tikslai buvo grobikiški – jos norėjo užimti Livonijos uostus ir upių žiotis, kad gautų papildomų pajamų iš Rytų kraštų prekybos.

Taip Pabaltijys tapo nesibaigiančių karų zona. Jie prasidėjo Livonijos karu (1558–1583), per kurį Livonijos ordinas patyrė traukiantį rusų kariuomenės smūgį ir netrukus buvo likviduotas. Bet šiame mūšyje Rusija, kuri buvo labai suinteresuota kuo plačiau išieiti į Baltijos jūrą, savo tikslo nepasiekė. Didžioji Livonijos dalis, kurios teritorijoje buvo Dauguvos upė ir Ryga, atiteko Lenkijai ir Lietuvai. Švedija gavo Šiaurės Estiją su Talinu ir Narva, o Danija – Saaremos salą. Nuo Žečpospolitos, kuri savo rankose turėjo Gdanską ir Rygos uostus, pozicijos kurį laiką daug kuo priklausė reikalai Baltijos jūroje.

XVII a. sustiprėjusi Švedija savo kariniu potencialu nurungė pagrindinę konkurentę Daniją. Virtusi stipria karine jūrų valstybe, Švedija ėmė kovoti dėl viešpatavimo Baltijos jūroje. Susidarė Švedijos-Žečpospolitos ir Švedijos-Rusijos frontai. Kova dėl Livonijos ir Rygos labiausiai buvo suinteresuota Lietuva, nes Lenkija turėjo Gdanską uostą.

Skuodas, būdamas visų vėjų pagairėje, patyrė visus vykusio karo baisumus. Miestą užimdavo tai viena, tai kita kariuomenė. Visos jos plėšdavo ir degindavo Skuodą. Kraštas buvo nuniokotas. 1708 m. prasidėjo badas, kiek vėliau – ir maras, kuris truko iki 1710 metų. Nelaimės dar padidino sausros ir skėriai.

Kristupas Zaviša savo atsiminimuose teigia, kad „kilo toksai badas, jog dvaruose buvo lavonų vilkų maistui. Žmonės valgė lavonus, kates, šunis. 1711 m. po pėnykščio siaubo palengvėjo, žmonės atsigavo, bet užkrečiamos ligos daug kur arkliaus bei galvijus apniko. Atsirado taip pat didžiausias debesis skėrių, daug didesnių ir bjauresnių, negu 1690 metais kad buvo, o kas svarbiausia, visur, ypač Volynėje, Baltarusijoje, Lietuvoje, kur jie užskrido ir nusileido, nieko ten nebepaliko. Ne tik grūdus bei varpas, bet ir šiaudus suėdė. Skrido jie kaip migla, net dangaus nebuvo matyti, dideliais būriais, įvairių spalvų – vieni būriai žali, kiti juodi, tretieji pilki, ketvirtieji geltoni. Nebuvo vietos, kur jų nebūtų buvę, tik vienur daugiau, kitur mažiau žalos padarė. Vienur ilgiau, kitur trumpiau pabuvojo.“

Nuo bado, maro ir kitų negandų tada išmirė daugiau kaip trečdalis Lietuvos gyventojų, o Žemaitija neteko beveik pusės jų. Štai

Skuodo valsčiaus Gedrimų kaime 1708 m. buvo 52 kiemai, 1717 m. jų liko tik 16. Ano meto Skuodo instrukcijoje nurodoma, kad jei kuris nors kaimo kiemas ištuštėja ir žemė tuščia stovi, ją turi įdirbti visa seniūnija ar vaitystė, iki atsiras kitas ūkininkas. Sumokėję mokesčius ir atlikę prievoles, iš tuščios paliktos apdirbamos žemės gautą derlių bendrijos nariai galėdavo pasidalyti.²⁰

Metams einant Skuodo dvaras pradėjo šiek tiek atsigauti. Laikmetis buvo sunkus, pakilimus keisdavo nuosmukiai. Norint padėti valstiečiams, dvaruose buvo pradėtos steigti valstiečių kasos. Jas sudarydavo ne piniginiai įnašai, o duoklės linais. Surinktus iš valstiečių linus dvaras parduodavo. Už linus gauti pinigai sudarydavo kasos kapitalą. Turint žirantus (laiduotojus), paskolų metinės palūkanos būdavo 5 ir daugiau procentų. Dvare laikomą valstiečių kasą buvo galima atidaryti tik dalyvaujant valstiečių atstovams.

Grafyste vadintoje Skuodo valdoje valstiečių kasa iki 1801 m. veikė prie bažnyčios. Vėliau ji buvo perduota valsčiui, o 1820 m. kasa panaikinta ir visi mokėjimai, kaip priedas prie činšo (činšas – žemės renta, mokama pinigais žemės savininkui. Įsigalint baudžiamai, činčą pakeitė lažas), buvo imami į dvaro kasą. Kasą tvarkant valsčiui, nei viršaitis, nei kaimų seniūnai jai nieko nemokėdavo, o, sujungus su dvaro kasa, iš jų buvo pareikalauta įnašų, bet vienu taleriu pakeltas ir atlyginimas. Valstiečių piniginės operacijos turėjo būti atliekamos dvaro išdėne.

Skuodo valstiečiai turėjo įvairių teisių ir pareigų. Vyravo senas paprotys – išsivaryti degtinės vestuvėms ir šiaip namų reikalams. Valstiečiai turėjo teisę savo namus parduoti ar užrašyti paveldėtojams. Miestiečiai turėjo teisę būti plakami per pečius, skirtingai negu valstiečiai.

Valstiečiai buvo prievarta varomi į vilkų medžiokles, turėjo kasmet duoti po vežimą malkų Telšių Žemės teismui. Rašytiniuose šaltiniuose yra išlikusios paminėtos kelios skuodiškių valstiečių pavardės. Tai kalvis Ficenas, girininkas Jonas Veitas.

Gydymas ir medicina

Žemaitijos miestai XVI–XVIII a. dažnai būdavo alinami gaisrų, įvairių epidemijų. Istorijos šaltiniuose randame duomenų, iš kurių sužinome, kad dėl blogų sanitarinių sąlygų kas 7–8 metai kildavo maro epidemijos. Iki XIX a. žmonės dažniausiai gydydavo barzdaskučiai. Skuode jų medicininė veikla buvo labai plati. Barzdaskučiai gydydavo kaulų lūžius, atstatinėdavo išnirimus, amputuodavo galūnes, atverdavo pūlinius, tvarstydamo ir gydydavo žaizdas, nuleisdavo kraują, statydavo dėles, taures ir klizmas, ruošdavo gydymąsias vonias, darydavo masažus.

Miestiečiai buvo gydomi namuose, pirtyse, prieglaudų tipo špitolėse, kurios buvo savotiškos ligoninės, kuriose pastogę rasdavo sergantys ir invalidai. Pirmosios žinios apie Skuodo špitolę yra išlikusios iš 1798 metų.²¹ Tuo laikotarpiu špitolių išlaikymu valstybė visai nesirūpindavo. Pagrindinis špitolių pajamų šaltinis būdavo fundacijos. Špitolės taip pat gaudavo lėšų iš išnuomotų joms priklausiusių sklypų.

Pirmas mums žinomas Skuode dirbęs medikas buvo gydytojas Karolis Šerbachas (1780–1815). 1815–1840 m. Skuode gydytoju

(Nukelta į 14 p.)

Skuodo dvarvietės pastatai. Dabar – Šaulių gatvė

Būta ir tokios Bartuvos

Skuodas XX a. II p. Kairėje – Skuodo liuteronų evangelikų bažnyčia. Puslapyje spausdinamos nuotraukos iš Ginto Andriekauso archyvo

(Atkelta iš 13 p.)

dirbo Jonas Dirviškis. 1887 m. mieste veikė felčerių punktas.

Kad būtų išvengta gaisrų, reikalauta, jog mieste, ypač jo centre, būtų statomi gražūs namai su mūriniais, virš stogų išeinančiais kaminiais. Juos buvo privalu nuolat valyti. Nebuvo leidžiama stogų dengti šiaudais, gyvenamuosius namus statyti šalia ūkinių pastatų. Išlikusiuose 1708 m. dokumentuose rašoma, kad Skuode mieste namus reikia dengti stiegėmis, pirktomis iš dvaro plytinės. Kaip jau rašyta, mieste dažniausiai stovėjo 1–2 aukštų mediniai pastatai. Nepaisant valdžios reikalavimų, tuo metu Skuode dar pasitaisydavo ir dūminių pirkvių, pvz., 1738 m. mieste prie turgavietės stovėjo gyvenamasis namas, kuriame buvo atviras ugniakuras.

1833 m. Skuode stovėjo 3 mūriniai ir 119 medinių pastatų.

XVIII a. antroje pusėje Skuodo ekonominis gyvenimas vėl pradeda atgyti. Buvo plėtojami amatai ir prekyba. Didikai Sapiegos senamiestyje turėjo mūrinius namus, bet juose retai gyvendavo.

Skuodo dvare didėjo laisvųjų valstiečių skaičius. Skuodo dvaras palivarkų neturėjo, todėl ir žmonės dirbti į dvarą nebuvo varomi. Valstiečiai mokėjo tik metinį činšą, gyveno palyginti pasiturinčiai. Pirmadieniais ir ketvirtadieniais mieste vykdavo turgūs. Vis dėlto Skuodo dvaro valstiečiai gyveno sunkiau negu miestiečiai. Juos slėgė valstybinės prievolės, rekrutai, pagalvės mokesčiai. 1796 m. nuo Skuodo dvaro 500 „revizinių sielų“ buvo pareikalauta po 5 jaunus sveikus vyrus („revizinėms sieloms“ buvo priskiriami tik vyrai). Vėliau rekrutų normos buvo didinamos ar mažinamos, atsižvelgiant į tai, kiek jų reikėjo kariuomenei. Rekrutus aprenkti, išmaitinti ir pristatyti į surinkimų punktus turėjo patys valstiečiai. Po 1811 m. valstiečius užgulė dar ir pagalvės mokesčiai, imami taip pat nuo „revizinių sielų“ skaičiaus, t. y. nuo visų vyrų, nežiūrint ar tai naujagimis, ar jau nukaršęs vyras. Pagalvės mokestis 1 žmogui dažniausiai būdavo didesnis negu 2 rubliai sidabru. Dar buvo nustatyti mokesčiai ir gubernijos bei apskrities įstaigoms, paštui išlaikyti, įvairios pastotės kariuomenei ir valdžios pareigūnams vežioti, keliams bei tiltams taisyti ir kt.

Visa tai kėlė valstiečių pasipiktinimą ir valstiečiai nuolat bruzdėdavo. Vienas žymiausių valstiečių sukilimų įvyko 1711 metais. Jo malšinti iškviesta kariuomenė sudugino Skuodo miestą ir dvarą.

Skuodo bei jo apylinkių gyventojai dalyvavo Tado Kosciuškos sukilime. Simonas Daukantas ant savo motinos antkapinio paminklo, esančio Lenkimų bažnyčios šventoriuje, užrašė žodžius,

iš kurių sužino, kad ji, kaip ir jos vyras bei trys dieveriai, 1795 m dalyvavo garsiam mūšyje ties Liepoja. Daukantų šeimoje buvo pasakojama, kad K. Daukantienė per sukilimą veždavo maistą sukilėliams. Kartą ji pakliuvo į kautylių sūkurį, ir, kulkoms zvimbiant, gulėjo griovyje.

Didikai Sapiegos buvo suinteresuoti savo dvaro gerove, todėl žiūrėjo, kad valstiečiai visiškai nenuskurstų. Sudegus valstiečio namui, dvaras nelaimėliui duodavo statybinių medžiagų naujam namui pasistatyti ir įpareigodavo aplinkinius valstiečius padegėliams padėti įsikurti. Saugodami miestą ir kaimus nuo gaisrų, skuodiškiai kelius ir gatves apšodindavo medžiais.

Pas Sapiegas eiguliu tarnavo S. Daukanto tėvas Jurgis Daukantas. Be kitų darbų, jis turėdavo parodyti valstiečiams, kur jiems dvaro miškuose ar krūmuose galima pasikirsti malkų. Ažuolus kirsti buvo uždrausta, nebent tik būtinai jų reikėtų padargams gaminti.

Numalšinus T. Kosciuškos sukilimą, buvo smarkiai apkarpytos Skuodo miesto teisės. Po sukilimo caro valdžia mieste apgyvendino caro kariuomenės būrį. Miestiečiai buvo įpareigoti mokėti činšą dvarui, valstybinius mokesčius ir atlikti prievoles dvarui. Mieste buvo palikta privilegijuota vokiečių pirklių kolonija ir prekybinė pasienio muitinė.

Apie XIX a. pr. Skuodą gana įdomių žinių yra pateikęs Stanislovas Čerskis savo „Žemaičių žemės aprašyme“. Šiame darbe jis plačiai pasakoja apie Skuodo parapijos žemes, žmones, jų darbus, buitį, amatus, verslus ir kt. Pasak S. Čerskio, žmonės Skuode buvę darbštūs – nemėgę sėdėti rankas sudėję. Kai žiemą nelikdavo lauko darbų, moterys ausdavo ir verpdavo. Vietos gyventojų audiniai buvę labai patrauklūs, ypač išsiskirdavo jie savo gražiu nudažymu, todėl pravažiuojančių rusų pirklių audiniai negalėję konkuruoti su vietiniais.²² Mieste buvę daug amatininkų, ypač vokiečių. Samdomieji darbininkai Skuode gaudavo didesnį atlyginimą už darbą negu kitur. Arti buvo uostas, todėl daug vietinių gyventojų vertėsi prekyba. Ji mieste buvo plačiai išsivystyta, todėl XVIII a. pab., be turgų, čia vykdavo ir didelės mugės. Vietiniai gyventojai daugiausiai pardavdavo audinius, žemės ūkio produktus, gyvulius, pirkdavo čerpes, lentas, malkas ir kitą miško medžiagą.

1831 metų sukilimas

Neaplenkė Skuodo 1831 m. sukilimas. Caro valdžios statybinių priespaudos ir plėšikavimų nualinti valstiečiai nebegalėjo išsimokėti mokesčių. Todėl, prasidėjus sukilimui Telšių apskrityje, į kovą tuoj įsijungė ir skuodiškiai. Jie atsisakė mokėti valdžiai mokesčius, eiti į rekrutus ir atlikti prievoles. Stiprūs jauni Skuodo vyrai patraukė į Telšius ir prisijungė prie sukilėlių. Tuo metu Telšių apskrities sukilėlių pėstininkų uniforma buvo pilkos gelumbės striukė, kelnės ir rudinė sėrmėga su dviem kišenėmis ant krūtinės šoviniams susidėti. Ant pečių sukilėliai nešiodavo apsiaustus, apskritas kepure su snapeliais.

Telšių apskrityje sukilimo pradžioje buvo suformuota dešimt sukilėlių kariuomenės pulkų. Kiekviename iš jų buvo nuo 500 iki 900 kovotojų. Telšių apskrities sukilėlių kariuomenės vadas buvo A. Jacevičius. Skuodo, Notėnų, Šačių, Barstyčių apylinkių sukilėliams vadovavo kunigas A. Grosas, vėliau žiauriai nužudytas.

F. Sliesoriūnas aprašo tokias 1831 m. balandžio 11 d. sukilėlių pozicijas: kelio ruožą nuo Darbėnų iki Skuodo saugojo pulkininko

V. Gadono pulkas, kuriame buvo 560 žmonių. Pačioje šiaurinėje Telšių apskrities dalyje, Pikeliuose, stovėjo I. Huščos pulkas, kurio postai buvo išstatyti nuo Skuodo iki Viekšnių, susisiekę su Šiaulių apskrities sukilėlių sargybomis. Balandžio 20 d., Telšių apskrities sukilėliams persigrupuojant, į Palangą atvyko keli rusų batalionai, siekę netyčia užklupti V. Gadono pulką. Tai padaryti jiems pavyko. Remiamas patrankų ugnies, batalionas išstūmė iš miško į Darbėnų miestelį atkakliai besipriešinančius sukilėlius. Darbėnuose sukilėliai įsitvirtino namuose ir smarkiai šaudė į puolantį priešą. Vadovaujami majoro J. Moncevičiaus (V. Gadonas tuo metu buvo išvykęs į savo dvarą ir šiose kautynėse nedalyvavo), sukilėliai buvo išstumti iš miestelio ir, persekiojami 3 eskadronų pasieniečių, traukėsi Skuodo bei Salantų keliu, o vėliau pasislėpė pakelės miškuose. Šiose kautynėse daug sukilėlių žuvo, 38 buvo sunkiai sužeisti, 2 kunigai pateko į nelaisvę. Susirėmimų metu priešui atiteko sukilėlių patranka, maisto sandėlis ir daug ginklų. Žuvo nemažai ir persekiotojų. Patyrę tokį atkaklų sukilėlių pasipriešinimą, caro kareiviai nebedrįso toliau jų persekioti ir, palikę pusiau sudegusį Darbėnų miestelį, tos pačios dienos pavakaryje grįžo į Palangą.

Balandžio 22 d. barono Mantifelio vadovaujamas 100 raitelių ir 50 kazokų būrys užėmė Skuodą. V. Gadono pulko būrys, saugojęs miestelį, neteko 50 sukilėlių (jie žuvo arba buvo sužeisti), o 40 sukilėlių pateko į nelaisvę.

Pačioje balandžio pabaigoje V. Gadonui buvo duotas įsakymas užimti Ylaktius ir Skuodą. Gegužės pradžioje V. Gadono pulkas pasiekė Ylaktius, užėmė juos ir iš ten pasuko į Lenkimus. Kiek vėliau buvo atkovotas ir Skuodas. Gegužės 13 d. V. Gadonui buvo duotas įsakymas trauktis link Rietavo. 1831 m. pabaigoje, prasidėjus rekrutų ėmimui, Žemaitijoje ir kitose Lietuvos vietose vėl sustiprėjo pasipriešinimas caro valdžiai. Žemaitijoje tais metais susiformavo dideli sukilėlių būriai, kuriuos sudarė nuo rekrutų besislapstantys jauni vyrai. Jie puldinėjo dvarus ir net miestelius, paleisdavo į rekrutus paimtus savo likimo brolius. Caro valdžia ėmėsi žygių pažaboti nepaklusniuosius. Laikui einant sukilėlių būriams darėsi vis sunkiau priešintis kariuomenei ir valdžiai. Jiems labai trūko ginklų ir šovinių, kurių šiek tiek slapta atsiveždavo iš Klaipėdos ir Tilžės.

Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, buvo labai daug rusų kariuomenės. Skuodą buvo užėmęs Dono kazokų pulkas. Sukilimą pamažu nuslopinus, prasidėjo susidorojimas su sukilimo dalyviais. Tarp kitų nukentėjusiųjų buvo ir tuometinis Skuodo dvaro valdytojas Eustachijus Sapiega. Nors jis, kaip sako M. Valančius, tik penkias dienas tepanešiojo sukilėlių žvaigždėlę Varšuvoje ir jokiame mūšyje nedalyvavo, tačiau bausmės neišvengė. Už dalyvavimą sukilime iš E. Sapiegos caro valdžia atėmė Skuodą ir perdavė jį valstybės išdo žinion, o Sapiegų rūmai Skuode buvo pritaikyti kareivinėms. Taip baigėsi Sapiegų viešpatavimas Skuode, trukęs daugiau negu du šimtus metų.

Valdžiai konfiskavus Skuodo dvarą, pasikeitė ir Sapiegos priklausiusių valstiečių padėtis – jie tapo valstybiniais valstiečiais, tačiau, nors šeimininkai ir pasikeitė, jų gyvenimas nė kiek nepagerėjo, todėl ir valstiečių bruzdėjimai nesiliovė. Apie tai yra išlikę nemažai duomenų įvairiuose ano meto dokumentuose.

1848 m. caro vyriausybė atkreipė dėmesį į vakarinės dalies Lietuvos valstiečių bruzdėjimus. Vilniaus generalgubernatorius slapta rašte Kauno gubernatoriui nurodė tuos dvarus, į kuriuos reikia atkreipti ypatingą dėmesį. Tarp paminėtųjų yra ir Skuodo dvaras.

(Nukelta į 16 p.)

Skuodo turgus. Nuotrauka iš Ginto Andriekaus archyvo

(Atkelta iš 15 p.)

Anot generalgubernatoriaus, tuose dvaruose jau ir anksčiau pasireiškusi nepaklusnumo dvasia.²³ Ryšium su tuo Vilniaus generalgubernatorius kreipėsi į Rusijos vidaus reikalų ministrą, prašydamas sustiprinti žemskinę policiją ir sargybas Raseinių, Šiaulių ir Telšių apskrityse.

Tų pačių metų kovo 21 d. rašte Vilniaus generalgubernatoriui antrojo pėstininkų korpuso vadas priminė, kad, jo surinktomis žiniomis, 1831 m. sukilime aktyviausiai dalyvavę Skuodo, Mosėdžio ir Gintališkės dvarų valstiečiai. Toliau jis siūlo Kurše esantį ketvirtąjį batalioną perkelti į Skuodo miestelį.²⁴

Aktyviai skuodiškai dalyvavo ir 1863–1864 metų sukilime.

1863 m. viduryje Skuodą užėmė caro kariuomenė. Yra išlikęs Telšių apskrities 2-ojo pulko karinio viršininko padporučiko Savčenkos raportas papulkininkui Kačaunovui. Jame rašoma apie iš sukilėlių perimtą laišką, kuriame reikalaujama kuo greičiau išvesti rusų kariuomenę iš Skuodo, priešingu atveju miestas būsias puolamas. Savčenka prašė atsiųsti papildomą pastiprinimą.²⁵

1863 m. Skuodo miesto muitinėje veikė Muravjovo koriko teismas. Numalšinus sukilimą, suimti ir nuteisti pakarti jo dalyviai buvo vedami gatve į užmiestyje stovėjusias kartuves. Pamatę tai, žmonės liūdnei atsidusdavo: „Jau veda į Rojų“. Nuo to laiko ši gatvė vadinama Rojaus gatve. Taip gatvė buvo vadinama iki 1933 m., kai, pagerbiant „Lituanica“ skrydžio didvyrius, buvo pavadinta Dariaus ir Girėno vardu.²⁶ Taip rašo A. Valentinas, tačiau, kaip jau minėjome, Rojaus gatvė Skuode buvo jau ir XVIII amžiuje. Šios gatvės gale yra buvę sukilėlių apkasai. Jų pėdsakų būta dar ir XX a. 3 dešimtmetyje.

XIX a. vid. Skuode buvo šešios gatvės, dvi turgaus aikštės, kur vykdavo du savaitiniai turgūs ir trys metiniai jomarkai. Nuo XIX a. II p. gyventojų skaičius mieste nuolat augo: 1833 m. čia buvo 1387 gyventojai, 1849 m. – 1099, 1857 m. – 3814.

Skuodas XIX a. II p. buvo valsčiaus centras. Mieste veikė spirito varykla, odų ir sagų dirbtuvės, degtukų fabrikas, daugiau kaip 20 parduotuvių, ligoninė. XIX a. Skuode buvo Pilies, Mosėdžio, Rojaus, Ylakių, Kurliandijos, Senosios bažnyčios ir keletas kitų gatvių.

Po 1863 m. sukilimo caro valdžia uždraudė lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis. Lietuviai su tuo nesusitaikė. Lietuviškos knygos, laikraščiai, net ir įvedus draudimą, gyventojus pasiekdavo. Nelegalūs leidiniai dažniausiai būdavo spausdinami užsienyje ir slapta įvežami arba įnešami į Lietuvą. Knygnešiais tais laikais tapo ir būrys Skuodo bei jo apylinkių gyventojų – Antanas Šilgalis,

Juozapas Juzumas, Kostas Baltinas, Viktoras Narkus ir kt. Draudžiamą spaudą Skuodo ir Mosėdžio parapijose platino ir tuo laikotarpiu Mosėdyje klebonavęs rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas. Už tokią veiklą jam 1895–1897 m. buvo iškelta byla.²⁷

Pagal 1889 m. sudarytą Statutą taikos tarpininkų (vėliau – žemiečių viršininkų) institucija Rusijoje visų pirma buvo įpareigota rūpintis valdomų valstiečių gerove: prižiūrėti, kad vadinamuosiuose magazinuose (kaimų svirnuose) būtų sudaromos javų atsargos, skirtos badmečiui ir nederliaus metams. Be to, jie epidemijų metu turėjo rūpintis valstiečių sveikata, ligonių gydymu ir kitais panašiais reikalais. Taikos tarpininkams buvo pavaldi jų aptarnaujamos apylinkės policija.

Valsčius dažniausiai valdydavo ir tvarka juos rūpindavosi rusų valdžios atstovas – taikos tarpininkas, vėliau – žemiečių viršininko paskirti sekretoriai rusai. Be valsčiaus sekretoriaus – ruso, dažniausiai dar būdavo skiriami keli policininkai rusai (jų skaičius priklausydavo nuo valsčiaus dydžio). Kiekviename valsčiuje veikdavo monopolinė degtinės parduotuvė, kurią aptarnaudavo rusų tautybės gyventojų šeima. Būdavo ir pašto įstaiga, kartais dirbdavo teismo tardytojas ir pora rusų mokytojų. Nedideliame valsčiaus miestyje, tokiame, koks XIX a. buvo Skuodas, susidarydavo uždara rusų kolonija, kuri rūpindavosi, kad vietos gyventojai mokytųsi rusų kalbos; tuo metu valsčiaus ir valdžios įstaigose buvo mokoma tik rusų kalba.

Pats žemiausias administracinis organas Lietuvoje buvo seniūnija. Ją sudarydavo keli kaimai. Tų kaimų gyventojų atstovai išrinkdavo seniūną. Caro pareigūnai į seniūno rinkimus beveik nesikišdavo, nes jų pareigos nebūdavo svarbios. Seniūnai privalėdavo vykdyti valsčiaus viršaičio įsakymus: rinkti valsčiuje mokesčius, raginti seniūnijos gyventojus važiuoti į pastotes, išnešioti gyventojams teismų šaukimus, varyti valstiečius kelių taisyti, taikiu būdu spręsti kilusius smulkios ginčus tarp vietos gyventojų.

Iki 1903 m. rusų administracija Lietuvoje dar praktikavo ir kolektyvinę gyventojų atsakomybę, kuri buvo paplitusi Rusijoje. Panaikinus baudžiąvą Lietuvoje, jei kuris nors seniūnijos gyventojas laiku nesumokėdavo žemės išperkamuju mokesčių, juos turėdavo sumokėti seniūnijos žemių valdytojai.²⁸

Mokyklos Skuode

M. Valančius rašo, kad pirmąją „mokslynią“ Skuode įsteigė Jonas Karolis Chodkevičius. Jis užrašė mokyklai ir gabalą žemės. Gaila, tačiau apie šios mokyklos veiklą daugiau žinių nėra pavykę rasti. Žinoma, kad vyskupo M. Valančiaus laikais ši mokykla buvo atkurta. 1853 m. joje mokėsi 60 mokinių. XIX a. Skuode veikė ir vokiečių pradinė mokykla. 1910 m. joje mokėsi 50 mokinių. Šiek tiek apie Skuode veikusią parapijinę mokyklą savo knygoje užsimena S. Čerskis. Jis rašo, kad mokykla yra gerai prižiūrima ir reguliariai mokinių lankoma. Šioje mokykloje mokinių skaičius ne didėjo, o mažėjo. 1809 m. joje mokėsi 40 vaikų, o 1815 m. – tik 25.²⁹ Mokslas mokykloje trukdavo nuo Naujųjų Metų iki gegužės mėnesio. 1877 m. Skuode buvo įsteigta slapta lietuviška mokykla, kurioje dirbo žydė Dina Stacunskaja.³⁰

Caro valdžia rusinimo tikslais XIX a. pab. pradėjo steigti vadinamąsias valsčiaus liaudies mokyklas, tačiau jos tarp gyventojų buvo nepopuliarios. Skuode šalia tokios mokyklos atsirado ir miesto mokykla, kuri prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo pavadinta aukštes-

niąja pradine mokykla. XIX a. pab. jai vadovavo direktorius Mytnikovas, dirbo mokytojai Novikovas, Amosovas ir keletas kitų.³¹

XIX a. pab. Skuode buvo įsteigtas bendrabutis mokykloje besimokantiems rusų kolonistų vaikams. Plečiantis rusinimo politikai Lietuvoje, dar caro Nikolajaus I valdymo metais pradėta steigti mokinių bendrabučius, vadinamuosius internatus, kuriuose mokiniai turėjo būti izoliuoti nuo tėvų, visuomenės, tinkamai prižiūrimi ir lengviau kontroliuojami. Tokių internatinių bendrabučių buvo visoje Lietuvoje. Juos steigdavo ne tik gimnazijų, bet ir apskrįčių, o vėliau – ir pradžios mokyklų mokiniams. Toks internatas veikė ir Skuode.³²

40 lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo metų parodė, kad, nepaisant persekiojimų, lietuviškos spaudos leidinių skaičius, jų tiražai auga. Perniek nuėjo caro valdininkų pastangos įpiršti lietuviams valdžios leidžiamas knygas, spausdintas rusiškomis raidėmis, – lietuviai tų knygų į rankas neėmė. Augo ne tik slaptųjų knygų, bet ir slaptųjų mokyklų skaičius. M. Valančius 1972 m. Vilniuje išleistų „Raštų“ pirmojo tomo 388 puslapyje rašo apie spaudos draudimo laikotarpį Skuodo rajono teritorijoje veikusias lietuviškas mokyklas. Iš jo sužinome, kad Ylakiuose 1894 m. vasario 23 d. buvo susekta daraktorė valstietė Barbora Gailiūtė. Ji tuo metu mokė 2 berniukus ir 5 mergaites. Puodkaliuose 1895 m. gruodžio 19 d. susektas valstietis daraktorius Jonas Mockus, pas kurį mokėsi 5 berniukai. Narvydžiuose 1898 m. vasario 11 d. išaiškinta miestietė daraktorė Brigita Daugilaitytė, mokiusi 4 berniukus ir 12 mergaičių. Baidotuose 1896 m. vasario 28 d. į valdžios rankas pateko valstietis daraktorius Leonas Knystautas, mokęs 7 berniukus ir 5 mergaites. Notėnuose 1896 m. vasario 28 d. susektas daraktorius Antanas Beinoras, pas kurį mokėsi 10 berniukų ir 1 mergaitė. Žebrokuose 1900 m. pradžioje išaiškintas miestietis daraktorius Aleksandras Dobrovolskis. Pas jį mokėsi 3 berniukai.

Žinoma, kad 1877 m. knygas per sieną gabeno Vainute gyvenęs knygnešys Domykas Vičas. Jis spauda aprūpindavo Telšių apskrities, taip pat ir Skuodo platintojus.

Iš pradžių už slaptų knygų skaitymą pagal galiojančius įstatymus rusų valdžia skirdavo nedideles bausmes. Kai buvo pradėti leisti laikraščiai, kurie agitavo nepaisyti lietuviams valdžios taikomų rusinimo priemonių, slaptųjų raštų priežiūrą rusų valdžia pavedė admi-

nistraciniam organams. Knygnešiai buvo persekiojami, suimnėjami, teisiami, tremiami į Sibirą, baudžiami kitomis bausmėmis.

Rusų sentikiai Skuodo rajone

Rusų sentikiai Lietuvoje atsirado labai seniai. Vieni iš jų čia įsikūrė pabėgę iš Rusijos, negalėdami pakelti ten buvusių sunkių baudžios sąlygų, kiti dėl religinių persekiojimų, o tretieji – dar vėliau čia kaip kolonistai buvo įkurdinti rusų valdžios iniciatyva. Tuometinė valdžia siekė kuo daugiau rusų sentikių įkurdinti Lietuvoje, nes jie pasižymėjo savo uždaru gyvenimo būdu, skirtinga religija, papročiais, todėl buvo atsparesni, negu rusai stačiatikiai, ir taip greit, kaip pastarieji, nenutautėdavo. Skuodo rajono Ylakių seniūnijoje iki šiol yra išlikę rusų sentikių kaimų.

1886 m. rusų valdžia pareikalavo uždaryti Telšių apskrityje buvusią Kęstaičių bažnyčią, vienuolyną ir kunigų prieglaudą. Kunigus ir jų globėjus išvežė į Kretingos vienuolyną, o žemę atidavė Skuodo stačiatikių parapijai.

Prijungus Lietuvą prie Rusijos, Skuodas tapo imperijos provincijos miesteliu. 1887 m. duomenimis, mieste veikė pašto stotis, miesto ir valsčiaus savivaldybės, taikos teisėjo ir teismo tardytojo būstinė, karinės prievolės registracijos punktas, buvo dislokuotas Jos Didenybės Virtembergo Karalienės 9-ojo Dragūnų pulko antrasis eskadronas.

Tvarką miestelyje prižiūrėdavo policininkas. Gyventojų sveikata rūpinosi laisva praktika besiverčiantis gydytojas Karlas Dumpė bei provizoriaus Katerfeldo vaistinė, dvasiniu valsčiaus gyvenimu – katalikų ir evangelikų liuteronų bažnyčios. Savo sinagogą miestelyje turėjo žydai. 1877 m. buvo pastatyta stačiatikių cerkvė.

1630 m. duomenimis Skuodo parapijoje gyveno 9 531 katalikas, apie 2 000 žydų, 350 evangelikų liuteronų.

1887 m. Skuodo evangelikų liuteronų pastoriumi dirbo Julius Ernstas Livalentis. Tuo metu katalikų parapijoje klebonavo S. Olševskis, Skuodo dekanato dekanu buvo Šačių klebonas P. Lukoševičius.

(Nukelta į 18 p.)

Skuodas, kurio jau nėra. Būta ir lokios Bartuvos.
Nuotrauka iš Ginto Andriekaus archyvo

Skuodo rusų cerkvė. Atvirukas iš Ginto Andriekaus archyvo

(Atkelta iš 17 p.)

Nuo seno Skuode ir jo apylinkėse veikė labai daug bravorų, smuklių, kurios dvarams nešdavo didžiulį pelną. Plečiantis karčėmų, smuklių tinklui, girtuokliavimas labai įsigalėjo ir Lietuvos švietuomenė, pirmiausia bažnyčia, pradėjo kovoti su girtavimu. Buvo pradėta steigti blaivybės draugijas. Lietuvoje didžiausią pasisekimą turėjo vyskupo M. Valančiaus pastangos plėtoti blaivybę. Pasakojama, kad tais laikais labai buvo girtuokliaujama Skuodo rajono Šačių parapijoje. Vieną vasarą, Šv. Jono atleidimo dieną, kai žmonių buvo susirinkę į bažnyčią tiek, kad jie ir šventoriuje netilpo, Šatėse pasirodęs ir pats žemaičių vyskupas. Po sumos vyskupas įlipęs į sakyklą ir taręs: „Mieli mano šatiškiai, sakykit man, kaip aš parodysiu Dievui jūsų girtas dūšes?“ Prisiekę girtuokliai norėję išeiti iš bažnyčios, bet prie durų stovėjęs zakristijonas ir jiems to neleidęs padaryti. Tada kunigai atsigulė bažnyčioje kryžium ir pasakė nesikelsią tol, kol visi vyrai iki vieno neprisieks mesti gerti. Pats vyskupas tuo metu sakykloje meldėsis.

Šačių vyrai ėmę tarpusavyje kalbėtis, tartis, tada visi suklaupę ir didžiū balsu prisiekė: „Nors ir žemė drebėtų, ir kalnai griūtų į marių gilumas! [...]“ Tada kunigai atsikėlė nuo žemės. Šatiškiai nuo to laiko nebegėrė. Tačiau vieną kartą per atlaidus bažnyčioje prisiekęs nebegerti ūkininkas iš Šačių važiavo namo. Prireikė jam užsukti į smuklę pas Ickų tabokos nusipirkti. Po kurio laiko prie vežimo jis sugrįžo girtutėlis it maišas. Kitą sekmadienį Šačių vyrai po miestelį jį vedžiojo. Ant nelaimėlio nugaros buvo pritaisyta lenta, ant kurios buvo toks užrašas: „Šitas sulaužė priesaiką pas Ickų“. Po šio įvykio ūkininkas degtinės į burną nebeėmęs iki pat karsto dienos.³³

Caro valdžiai blaivybės plitimas buvo labai neparankus. Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas pranešė žemaičių vyskupui M. Valančiui, kad kiekvienas kunigas, išdrįsęs organizuoti ir palaikyti blaivybės broliją, bus baudžiamas: pirmą kartą – 100, o antrą kartą – 200 rublių bauda ir dar būsiąs atiduotas karo teismui. Visa tai dėl to, kad esą brolijose slapta susiburia revoliucionieriai. Vyskupas buvo priverstas perspėti žemaičių vyskupijos kunigus, kad brolijų nebekurtų, o blaivybę skelbtų tik bažnyčiose, mokydami parapijiečius doros. Tačiau rusų valdininkai generalgubernatoriaus įsakymą ėmė aiškinti dar plačiau ir net versdavo kunigus bylinėtis. Bylų varginami, kunigai vis mažiau ėmė kalbėti apie blaivybę, ir blaivybės sąjūdis pamažu priblėso. Tie, kurie buvo suinteresuoti iš alkoholio gamybos ir prekybos

gauti kiek įmanoma daugiau pajamų, pasirūpino, kad būtų paskelbti valdžios įsakymai dėl degtinės prekybos. Pradėta aiškinti, kad degtinę gerti ne tik galima, bet ir reikia. Kovos su girtavimu naujas judėjimas prasidėjo 1908 m., kai buvo pradėta kurti nauja kovos už blaivybę draugija.

NAUDOTOS KNYGOS:

1. Dundulis B., *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV a.*, Vilnius, 1971.
2. Dundulis B., *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius, 1971.
3. Dundulis B., *Švedų feodalų įsiveržimas į Lietuvą XVII–XVIII a.*, Vilnius, 1977.
4. *Feodalinių žemių valdų Lietuvoje aprašymas*, Vilnius, 1953.
5. Jučas M., *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972.
6. Jurginis J., *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius, 1962.
7. *Lietuvos archeologijos bruožai*, Vilnius, 1961.
8. *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1962.
9. *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1992, d. 2.
10. *Lietuvos valstiečiai XIX amžiuje. Straipsnių rinkinys*, Vilnius, 1957.
11. *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys. XVIII a.*, Vilnius, 1951, d. 2.
12. Lukšienė M., *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*, Kaunas, 1970.
13. Kryževičius V., *Lietuvos privilegijuotieji miestai XVII a. antroje pusėje – XVIII a.*, Vilnius, 1981.
14. *Lietuviškoji enciklopedija*, Bostonas, 1963, t. 28.
15. Maksimaitienė O., *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969.
16. Merkys V., *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius, 1982.
17. Merkys V., *Simonas Daukantas*, Vilnius, 1972.
18. Sliesoriūnas F., *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1974.
19. Šapoka A., *Lietuvos istorija*, Vilnius, 1989.
20. Tyla A., *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986.
21. Valančius M., *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 1–2.
22. Volkaitė-Kulikauskienė R., *Lietuvos archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai*, Vilnius, 1958.
23. *Žemaičių praeitis. Knyga 1. Varnių konferencijos medžiaga*, Vilnius, 1990 m.
24. Biržiška M., *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, Vilnius, 1931, 1938, t. 1–2.
25. Janulaitis A., *1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje*, Kaunas, 1934.
26. Czerski S., *Opis zmujskiej dyecezji*, W., 1830.
27. Balynaky M., Lipinski F., *Starożytna Polska*, W., 1864, d. 3; W., 1886, d. 4.
28. Wrotnovsky T., *Historija powstania w 1831 roku na Wołyniu, Podoliu, Ukraini, Żmudzi i Litwie*, Lipsk, 1875, d. 2.
29. Godon M., *Opisanie powiatu Telszewskiego w gubernii Kowenienskiej w dawniem xietsvex žudskiem polożoniego*, W., 1846.
30. Afanasjev D., *Opisanije Kovienskoj guberniji na 1690 god*, M., 1861.
31. *Pamiatnaja knyga Kovienskoj guberniji na [...] god*, Kaunas, 1855–1915 (1855, 1861, 1862, 1869, 1870, 1875, 1890, 1915 god).
32. Pokrovskij F. B., *Archeologičeskaja karta Kovenskoj guberniji*, Vilnius, 1899.

33. Engelj A., *Opisanije dlja chraniaščegosia v archive general-gubernatorstva*, Vilnius, 1870, t. 1–2.

PERIODINIAI LAIDINIAI:

1. *Mūsų žodis* (Skuodas), 1951–1999.
2. *Darbininkų balsas*, Bruklinas, 1917–1918, 1920, 1922–1924, 1925, 1928–1929.
3. *Diena*, 1929, 1936–1940.
4. *XX amžius*, 1936–1940.
5. *Gimtasai kraštas* (Šiauliai), 1934–1940.
6. *Kultūra* (žurnalas), 1923–1940.
7. *Laisvė* (JAV), 1939–1940.
8. *Lietuva* (dienraštis), 1919–1928.
9. *Lietuvos aidas* (dienraštis), 1917–1918, 1928–1940.
10. *Lietuvos ūkininkas* (savaitraštis), 1907–1912, 1929–1940.
11. *Lietuvos žinios*, 1922–1940.
12. *Mokslo dienos* (žurnalas), 1937–1940.
13. *Rytas* (dienraštis), 1924–1925, 1930–1935.
14. *Savivaldybė* (mėnraštis), 1923–1940.
15. *Tauta ir žodis* (tęstinis mokslo darbų leidinys), 1923–1931.
16. *Vakarai* (dienraštis), 1936–1939.
17. *Žemaičių prietelius*, 1925–1940.

¹ Normantas J., „Skuodo pilis neišliko“, *Mūsų žodis*, 1993-01-06.

² Rimša E., „Lietuvos privačių miestų herbai“, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, [sudarė Kiaupa Z. ir Rimša E.], Vilnius, 1988, t. 2, p. 140–141.

³ Volkaitė-Kulikauskienė R., *Lietuvos archeologijos paminklai ir jų tyrinėjimai*, Vilnius, 1958, p. 42–47.

⁴ *Ten pat*, p. 46–47.

⁵ *Ten pat*.

⁶ Šanguolis V., „Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai“, Žemaičių praeities knygų serija, Vilnius, 1990, Varnių konferencijos medžiaga, I knyga, p. 58–61.

⁷ *Lietuvių enciklopedija*, V., t. 28, p. 112–113.

⁸ Žemaitijos.

⁹ Valančius M., *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 1, p. 388.

¹⁰ Nezabitauskas A., „Jonas Katkus – Skuodo miesto steigėjas“, *Mūsų žodis*, 1968-05-18.

¹¹ *Lietuviška enciklopedija*, Bostonas, 1963, t. 28, p. 109–112.

¹² Valančius M., *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 2, p. 269.

¹³ „Skuodas ir jo praeitis“, *Savivaldybė*, 1933 m., Nr. 1, p. 31; „Skuodo miesto įkūrimo istorija“, *Vakarai*, 1938-01-31.

¹⁴ 1747 m. Skuodo inventorius, VUB RS A-lb92, 1. 9a ir kt.

¹⁵ Pilypaitis A., „Skuodo miesto centro formavimasis XVI–XVIII a.“, *Statyba ir architektūra*, 1966, t. 5, d. 1, p. 261.

¹⁶ Rimša E., „Lietuvos privačių miestų herbai“, Lietuvos miestų istorijos šaltiniai, [sudarė Z. Kiaupa ir E. Rimša], Vilnius, 1988, t. 2, p. 95–97.

¹⁷ Gadon M., *Opisanie powiatu Telszewskiego [...]*, Vilnius, 1846, s. 59.

¹⁸ Valentinas A., „Laisvasis miestas – Skuodas“, *Lietuvos aidas*, 1938 m. gruodžio 29 d.

¹⁹ *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1936, t. 5, III sąs., p. 342.

²⁰ Jurginis J., *Lietuvos valstiečių istorija*, Vilnius, 1978, p. 191.

²¹ *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais*, Vilnius, 1951, t. 2, p. 502.

²² Czernski S., *Opis Żmudskiej Diecezji*, s. 19.

²³ *Lietuvos istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 1, p. 485.

²⁴ *Ten pat*, p. 484.

²⁵ Vostanije v Litvė i v Belorussii. 1863–1864 g. g., Moskva, 1965, s. 210.

²⁶ Valentinas A., „Laisvasis miestas – Skuodas“, *Lietuvos aidas*, 1938 m. gruodžio 29 d.

²⁷ Tyla A., „A. Vaižganto ir jo brolio Jono Tumo 1896–1897 m. byla dėl draudžiamos literatūros platinimo“, *Literatūra*, 12 (1), 1970, p. 27–45.

²⁸ Čepėnas P., *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Čikaga, 1977, t. 1.

²⁹ Michat A., *Miscellanea i matarjaly, Ateneum Wilenskie*, 1939, s. 174–175.

³⁰ *Lietuvos istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, t. 2, p. 181.

³¹ Nezabitauskas A., „Skuodo moksleivių streikas“, *Mūsų žodis*, 1967 m. balandžio 4 d.

³² Čepėnas P., *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Čikaga, 1977, t. 1, p. 152.

³³ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, Vilnius: Mintis, 1989–1992, t. 4, p. 309.

Raiteliai Skuodo aikštėje, prie Mūro kryžiaus, XX a. pr. Nuotrauka iš Ginto Andriekaus archyvo